

Prof. dr Snežana BRKIĆ,
Pravni fakultet u Novom Sadu

Originalni naučni rad
UDK: 343.143-053.2 ; 159.937
Primljeno: 18. novembra 2011. god.

SPECIFIČNOSTI OPAŽANJA DECE – SVEDOKA¹

Uprkos naučno-tehničkom progresu, svedoci su i dalje važno i veoma često dokazno sredstvo u krivičnom postupku. Kod subjektivnih dokaznih sredstava veoma je važna pravilna ocena verodostojnosti iskaza saslušanih lica. Zato sudija pored pravnih, mora da poseduje i vanpravna znanja. Autor ukazuje na značaj poznavanja psihičkih funkcija i psihičkih svojstava koji su tesno vezani za davanje svedočkog iskaza. U fokusu rada je samo jedan psihički proces – proces opažanja i samo jedna kategorija svedoka – deca. Dat je opšti pojam oseta i opažanja i ukazano na neke karakteristike opažanja dece. Obradeni su oni subjektivni faktori opažanja kod kojih se javljaju izvesne specifičnosti kod dece, bilo u kvalitativnom, bilo u kvantitativnom smislu. Analizirani su sledeći subjektivni faktori: anatomski faktor i njegov uticaj na ograničene perceptivne sposobnosti dece: iskustvo, pažnja, interesovanja, motivi, emocije, sugestija i sugestibilnost.

Ključne reči: svedok, dete, opažanje, iskaz, verodostojnost iskaza, subjektivni faktori opažanja, psihologija

1. Uvodna razmatranja

Svedoci su oduvek bili važno i veoma često korišćeno dokazno sredstvo u krivičnom postupku. Oni nisu izgubili na značaju ni danas, uprkos saznanju da

---

1 Ovaj rad je nastao kao rezultat istraživanja na Projektu „Biomedicina, zaštita životne sredine i pravo“, čiji je nosilac Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

mogu predstavljati prilično nepouzdan izvor informacija. Naime, svedoci se nalaze u grupi tzv. subjektivnih dokaznih sredstava, koja počivaju na davanju iskaza nekog lica o čulno opaženim činjenicama. Kod takvih dokaznih sredstava teško je izbeći izvesnu dozu subjektivizma kojom su prožete i faza davanja iskaza saslušavanog lica i faza ocene njegove verodostojnosti. Očekivanja da će naučno-tehnički progres dovesti do otkrića objektivnijih dokaznih sredstava, koja će postepeno potisnuti svedoke, pokazala su se nereálnim. Ako su svedoci i dalje nezamenljivi izvori dokaza u krivičnom postupku, onda nam ne preostaje ništa drugo nego da razvoj nauke iskoristimo za unapređenje ovog dokaznog sredstva i neutralizaciju njegovih negativnih aspekata. U tom pogledu, možemo se osloniti na dosadašnja dostignuća sudske psihologije, drugih psiholoških disciplina, logike i kriminalistike.

Najvažnija svedočka obaveza je davanje svedočkog iskaza. Pod svedočkim iskazom podrazumevamo laičku izjavu pozvanog fizičkog lica, koje po pravilu nije glavni procesni subjekt, koja je data pred nadležnim organom i u propisanoj formi, o pravno relevantnim činjenicama s ciljem njihovog dokazivanja. Ta definicija je dovoljno uopštena, da bi mogla da pokrije pozicije svedoka u različitim pravnim sistemima i u različitim vrstama postupaka, i u isti mah dovoljno konkretna da bi se mogla napraviti distinkcija između iskaza različitih učesnika u postupku.² Ako bismo hteli da naglasimo da je reč o svedočkom iskazu u krivičnom postupku, istakli bismo da se radi o izjavi datoj pred nadležnim organom krivičnog pravosuđa. Iako je ovde termin iskaz upotrebljen u procesnom smislu, treba imati u vidu da on ima i psihološku dimenziju. U opštoj psihologiji pod iskazom se razume izlaganje bilo kojih sadržaja od strane bilo kog subjekta, obično u okviru verbalnog simboličkog sistema, sa eventualnim prisustvom drugih znakova ili simbola.³ Preciznije rečeno, iskaz predstavlja saopštavanje određenih psihičkih sadržaja, što omogućavaju četiri međusobno povezana psihička procesa: opažanje, pamćenje, mišljenje i saopštavanje (iskazivanje).⁴ Sudska odluka treba da se zasniva na potpunom i pravilno utvrđenom činjeničnom stanju. To bi značilo da sud može da se poziva na svedočki iskaz kao dokaz, samo ako je on istinit, odnosno saglasan sa objektivnom stvarnošću. Neistinit iskaz svedoka postoji kada on izjavljuje nešto što ne odgovara stvarnosti. Razlikujemo dve vrste neistinitosti svedočkog iskaza, s obzirom na to da li je obeležje neistinitosti obuhvaćeno svešću svedoka ili ne. Ako je svedok svestan da njegova izjava ne odgovara pravom stanju stvari i daje je upravo sa namerom da organ postupka dovede u zabludu ili ga održi u njoj, radi se o

---

2 Više o bitnim elementima ove definicije svedoka i argumentima protiv drugih definicija svedoka u procesnoj teoriji videti kod S. Brkić, *Zaštita svedoka u krivičnom postupku*, Novi Sad, 2005, str. 31-37.

3 D. Krstić, *Psihološki rečnik*, Beograd, 1996, str. 266.

4 Tako, M. Aćimović, *Psihologija zločina i suđenja*, Beograd, 1987, str. 205; N. Delić, *Psihologija iskaza pojedinih učesnika u krivičnom postupku*, Beograd, 2003, str. 27.

lažnom iskazu. Međutim, svedok može dati objektivno neistinit iskaz i onda kada nije svestan da je stvarno stanje drugačije. Takav nesvesno neistinit iskaz najčešće se naziva netačnim ili pogrešnim iskazom.⁵ Na prvi pogled moglo bi se zaključiti da je lažan iskaz mnogo teže raskrinkati od pogrešnog iskaza. Međutim, stvari stoje upravo obrnuto: sudiji je mnogo teže otkriti pogrešan svedočki iskaz. Dva su razloga koja otežavaju posao sudije pri utvrđivanju netačnosti iskaza dobronamernog svedoka. S jedne strane, uzroci pogrešnog iskaza dobronamernog svedoka mogu biti mnogobrojni i raznovrsni, u poređenju sa razlozima lažnog iskaza, koji se svode na utvrđivanje mogućeg motiva prevarne namere davaoca lažnog iskaza. Uzroci netačnog iskaza su greške ili poremećaji koji se mogu javiti u svakom od psihičkih procesa, koji predstavljaju posebne faze ili karike u lancu formiranja iskaza. Pri tome, treba imati u vidu da su ti psihički procesi međusobno isprepletani i da se greške u ranijim fazama prenose na kasnije faze a neretko i multiplikuju do konačnog saopštavanja opaženog materijala pred sudom. S druge strane, postoje izvesne tehnike ispitivanja svedoka za koje se sumnja da su nedobronamerni, tako da je relativno lako „uhvatiti ih u laži“. Kod davaoca pogrešnog iskaza te tehnike su najčešće neupotrebljive upravo zbog toga što on sam nije svestan netačnosti svog iskaza, tako da po pravilu daje koherentne, nekontradiktorne, sigurne odgovore, bez obzira na broj ponovljenih ispitivanja i redosled postavljanja pitanja. Da bi se faza ocene svedočkog iskaza valjano obavila, neophodno je da sudija raspolaže i određenim znanjima iz oblasti opšte psihologije, sudske psihologije, kriminalistike, logike i drugih vanpravnih disciplina. Sudija, između ostalog, treba dobro da poznaje suštinu osnovnih psihičkih funkcija koje su značajne za uspešno obavljanje pravosudne delatnosti i pravilnu primenu prava. Ovaj rad predstavlja skroman pokušaj unapređenja znanja u toj oblasti, sa stanovišta opšte psihologije. Pri tome nećemo prikazati sve elemente u strukturi psihičkog života čoveka, već samo jedan psihički proces koji je od značaja za davanje svedočkog iskaza – proces opažanja. Nadalje, treba imati u vidu da psihički život čoveka nije statička, već dinamička kategorija koja se menja tokom njegovog života. Zbog toga ćemo naša razmatranja ograničiti na specifičnosti procesa opažanja dece. Naime, naše pravo ne poznaje ustanovu apsolutno nesposobnih svedoka. Zakonik o krivičnom postupku nije apstraktno i unapred izdvojio nijednu kategoriju lica i proglasio je nesposobnom da vrši svedočku dužnost u bilo kom postupku, zbog njihovih fizičkih, psihičkih ili moralnih nedostataka.⁶ To je posledica napuštanja zakonske ocene dokaza. „Kao svedoci pozivaju se lica za koja je verovatno da će moći da daju obaveštenja o krivičnom delu i učiniocu i o drugim važnim okolnostima“ (član 96. ZKP). Svojstvo svedoka se može imati bez obzira na uzrast, stanje psihičkog i fizičkog zdravlja, telesne nedostatke, raniju osuđivanost, itd. To znači da se u toj ulozi mogu pojaviti čak i deca.

---

5 Vid. M. Aćimović, op. cit., str. 208; N. Delić, op. cit., str. 59-62.

6 Tako, T. Vasiljević, M. Grubač, Komentar Zakonika o krivičnom postupku, Beograd, 2010, str 220.

2. Pojmovno određenje deteta

Pre nego što pređemo na centralnu temu ovog rada, treba dati pojmovno određenje deteta. Pri rešavanju ovog pitanja suočavamo se sa nizom teškoća, zbog različitih mogućih pristupa problemu (biološkog, psihološkog, sociološkog, pravnog); zbog nepoklapanja pravnog i laičkog shvatanja deteta;⁷ zbog odsustva definicija u procesnom zakonodavstvu i zbog različitih shvatanja deteta u raznim granama prava. Nesumnjivo je da pojam deteta pretpostavlja određen stepen bio-psiho-socijalne razvijenosti ličnosti, u čijem se utvrđivanju oslanjamo na određivanje starosnih granica i razgraničenje sa pojmom maloletstva. Svako određivanje starosnih granica se, međutim, pokazuje kao proizvoljno, jer ne može uvek pretendovati na podudarnost sa zahtevanim stepenom razvijenosti ličnosti, jer je jednoobrazno za muška i za ženska lica, iako je poznato da njihov razvoj ne teče ujednačeno. Takvo rešenje je nelogično i zbog povlačenja drugačijeg pravnog tretmana i usled razlike od samo jednog dana.⁸ Ipak, uprkos potrebi za pojedinačnim, subjektivnim, kvalitativnim pristupom, najčešće se poseže za navedenim suprotnim merilom – objektivnim tj. kvantitativnim. Razlog se vidi u udovoljavanju dvoma zahtevima: za obezbeđenje sigurnosti u pravnim odnosima i zahtevu opšte pravne tehnike čijem se sintetičkom merilu podređuje i pojam dete, maloletnik, punoletnik. Konvencija o pravima deteta definiše dete kao svako ljudsko biće mlađe od osamnaest godina, osim ako se po nacionalnom pravu punoletstvo stiče ranije. Za razliku od toga, naše krivično zakonodavstvo pravi razliku između dece, kao krivično neodgovornih lica, s jedne strane, i maloletnika, koji podležu krivičnoj odgovornosti za učinjena krivična dela. Dakle, u krivičnopravnom smislu, decom su obuhvaćena lica od rođenja do navršene četrnaeste godine života, dok su maloletnici lica koja su u vreme izvršenja krivičnog dela navršila četrnaest godina, a nisu navršila osamnaest godina (član 3. ZM).⁹ S druge strane, treba imati u vidu da ZM istovremeno koristi termin maloletna lica kao genusni pojam za decu i maloletnike, kada je reč o zaštiti takvih lica kao oštećenih u krivičnom postupku (član 1. ZM). Ovo su, naravno, samo formalna određenja. No njihov značaj ne treba potcenjivati, ako ni zbog čega drugog, a ono zbog izbegavanja terminoloških nesporazuma.

Potrebno nam je, međutim, i jedno drugo, suštinsko određenje, koje bi imalo za svrhu ukazivanje na osnovne bio-psiho-socijalne karakteristike deteta,

---

7 „Dokle se deca mogu smatrati decom? Gde je gornja granica starosti, visine i težine? Nekad je dete bilo dete samo dotle dok majka može da ga podigne i nosi“ (D. Radović: „Beograda, dobro jutro 3“, Beograd, 1984, str. 163.

8 O. Perić, Krivičnopravni položaj maloletnika, sa posebnim osvrtom na jugoslovensko i francusko pravo“, Beograd, 1975, str. 50.

9 Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica „Sl. gl. RS“, 85/2005).

koje ga razlikuju od punoletnih lica, a koje će biti polazna osnova za opredeljivanje njihovog pravnog položaja u krivičnom postupku u svojstvu svedoka, kao i taktike njihovog saslušanja i ocene verodostojnosti njihovog iskaza.

Ovde, najpre, treba ukazati na relativno kasni razvitak dečje psihologije kao samostalne nauke (od kraja XVIII veka do dvadesetih godina prošlog veka). Njoj su u prednaučnom periodu prethodila samo pojedinačna, nesistematska, sporadična i pragmatična razmatranja. Shvatanje deteta kao čoveka u malom (*homunculus*), a njegovih prirodnih sklonosti i osobenog načina mišljenja i ponašanja kao zabluda koje treba iskoreniti, radi što bržeg uvođenja deteta u red odraslih, pripada prošlosti. Dosta nas vremena deli i od prvog zahteva za priznavanjem prava deteta da bude shvaćeno.¹⁰ Danas je očigledno da dete nije u svemu čovek u malom, ali ni neko posebno biće, specifično različito od sutrašnjeg mladića. Po evolucionom shvatanju, dete treba posmatrati kao biće koje postaje, ne sa statične tačke gledišta, uzimajući u obzir jedan trenutak njegovog psihičkog razvoja, već s obzirom na njegovo lagano pristupanje mladićkom psihičkom sazrevanju. Počev od kolenke, dete raspolože svim mogućnostima odraslog, ali u njemu svojstvenom obliku, promenljivo u pojedinim etapama njegovog razvoja i prema uticajima sredine.¹¹

3. Periodizacije dečjeg razvoja

Od veoma brojnih organskih, psiholoških i pedagoških periodizacija dečjeg razvoja, biće ukazano na samo neke od njih:

1) Periodizacija N. Rota:¹²

- prvo detinjstvo – do kraja druge godine;
- rano detinjstvo – do kraja šeste godine;
- srednje detinjstvo – do kraja devete godine;
- kasno detinjstvo – do kraja dvanaeste godine.

2) Periodizacija D. Đorđevića:¹³

- novorođenče – prve dve nedelje života;
- odojče – od druge nedelje do dvanestog meseca;
- rano detinjstvo – od 12. meseca do šeste-sedme godine;
- srednje detinjstvo – od 6-7. godine do 10-11. godine;
- predadolescencija – od 11-12. godine do 13-14. godine.

---

10 Ž. Ž. Ruso, Emil, 1762.

11 Vid. i način na koji ovu razliku prostim i razumljivim rečima objašnjava H. Gros: „Kriminalna psihologija“ (interni prevod), str. 522.

12 N. Rot, Opšta psihologija, Beograd, 1976, str. 62.

13 D. Đorđević, Razvojna psihologija, Gornji Milanovac, 1978, str. 60.

3) Periodizacija V. Smiljanić, I. Toličić:¹⁴

- novorođenče – od rođenja do navršene prve godine;
- odojče – prva godina;
- rano detinjstvo – od prve do sedme godine;
- srednje detinjstvo – od sedme do jedanaeste godine;
- pozno detinjstvo – od jedanaeste do četrnaeste godine.

4) Periodizacija G. Vermeylena:¹⁵

- rano detinjstvo – prve tri godine;
- detinjstvo od treće do sedme godine;
- detinjstvo od sedme do dvanaeste godine;
- mladost - od dvanaeste godine.

5) Periodizacija J. Glasera:¹⁶

- a) predškolsko doba:
  - dojenačka dob – do kraja prve godine;
  - prkosna faza – od druge do četvrte godine;
  - latentna faza – od pete do sedme godine;
- b) školsko doba:
  - latentna faza – od pete do sedme godine
  - prepuberalna faza – od osme do 11-12. godine.

6) Periodizacija H. B. Inšliš, A. Č. Inšliš:¹⁷

- infantilnost – do prve godine;
- rano detinjstvo – od prve do šeste godine;
- srednje detinjstvo – od šeste do desete godine;
- pozno detinjstvo – od desete do dvanaeste godine;
- rana adolescencija – od dvaneste do četrnaeste godine.

7) Periodizacija Z. Rosa:¹⁸

- predškolsko doba – od treće do sedme godine;
- rano školsko doba – od sedme do desete godine;
- pubertet – od 12-14. godine do 15-17. godine (ženska lica);
- od 13-15. godine do 17-20. godine (muška lica).

---

14 V. Smiljanić, I. Toličić, *Dečja psihologija*, Beograd, 1985, str. 33.

15 G. Vermeylen, *Psihologija deteta i mladića*, Beograd, 1941, str. 36.

16 J. Glaser, *Opća psihopatologija*, Zagreb, 1963, str. 18.

17 H. B. Inšliš, A. Č. Inšliš, *Obuhvatni rečnik psiholoških i psihoanalitičkih pojmova*, Beograd, 1972, str. 445.

18 Z. Roso, *Specifičnosti informativnog razgovora s djecom i maloljetnicima*, Priručnik za stručno obrazovanje radnika organa unutrašnjih poslova, Zagreb, 2/1983, str. 181.

8) Periodizacija Ž. Aleksića, M. Škulića:¹⁹

- predškolski uzrast;
- školski period,
- pubertet,
- adolescencija.

9) Periodizacija S. Bühler:²⁰

- faza fiktivnog tumačenja – od druge do četvrte godine;
- druga faza – od četvrte do osme godine;
- treća faza – od devete do dvanaeste godine;
- pubertet – od dvanaeste godine.

10) Periodizacija S. Frojda:²¹

- oralna faza – do kraja prve godine života;
- analna faza – od druge do treće godine života;
- falusna faza – od treće do pete godine.

11) Periodizacija Ž. Pijažea:²²

- novorođenče i odojče;
- rano detinjstvo – od druge do sedme godine;
- detinjstvo od sedme do dvanaeste godine.

12) Periodizacija S. Hrnjice:²³

- novorođenče – do prve godine;
- rano detinjstvo – od druge do sedme godine;
- detinjstvo – od sedme do desete godine;
- preadolescentni period – od desete do trinaeste godine;
- adolescencija – od dvaneste do dvadesete godine.

13) Periodizacija S. Hologa:²⁴

---

19 Ž. Aleksić, M. Škulić, *Kriminalistika*, Beograd, 1997, str. 260-263; M. Škulić, *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela*, Beograd, 2003, str.

20 Navedeno prema: R. Grasberger, *Psihologija krivičnog postupka*, Sarajevo, 1958, str. 218; V. Vodinelić, *Kriminalistika*, Beograd, 1987, str. 350.

21 Shvatanjem o infantilnoj seksualnosti, Frojd je razbio zabludu da seksualni nagon nedostaje detinjstvu. On faze u razvoju ličnosti svodi na faze u razvoju seksualne organizacije. Vidi. S. Frojd, *O seksualnoj teoriji*, Beograd, str. 73.

22 Ž. Pijaže, B. Inhelder, *Intelektualni razvoj deteta*, Beograd, 1982, str. 11-30.

23 S. Hrnjica, *Opšta psihoologija sa psihologijom ličnosti*, Beograd, 2005, str. 142-147.

24 Navedeno prema V. Smiljanić, I. Toličić, op. cit., str. 9.

Stenli Hol je dao jednu neobičnu, duhovitu ali neprihvatljivu tzv. rekapitulacionu teoriju, koja predstavlja pokušaj primene Darwinovog učenja na psihički razvoj. Po njemu, dete u psihičkom razvoju prolazi kroz sve faze koje je prošlo i čovečanstvo. Ako ono, na primer, hvata guštere i žabe, prolazi kroz lovački period; ako se igra strelom i lukom, prolazi kroz kameno doba ljudske vrste, itd.

Uočavamo neujednačenost broja, naziva i starosnih granica pojedinih etapa razvoja u klasifikacijama raznih autora. S druge strane, te etape su tesno povezane, zbog čega mnogi psiholozi i ne vrše podele dečjeg razvoja već pominju samo razvoj pojedinih psihičkih funkcija. Mi ćemo se u našim izlaganjima ograničiti na decu predškolskog i školskog uzrasta do četrnaeste godine, dakle zaključno sa predadolescentnim dobom. Kao što je već rečeno, ograničićemo se na analizu jedne važne faze u procesu formiranja njihovog iskaza – faze opažanja. Zbog obima rada nećemo se posebno baviti ostalim psihičkim funkcijama od značaja za davanje svedočkog iskaza (pamćenje, mišljenje, iskazivanje), mada stalno treba imati u vidu njihovu međusobnu povezanost.

4. Procesi opažanja i njihove specifičnosti kod dece

Opažanje je jedan od osnovnih kognitivnih psihičkih procesa, koji predstavljaju osnovu našeg svekolikog znanja. Naime, kognicija (saznanje) je proces kojim subjekt postaje svestan unutrašnje i spoljašnje realnosti i stiče znanje o njoj.²⁵ Kognicija se odvija kroz opažanje, pamćenje, učenje, imaginaciju, otkriće, mišljenje, suđenje, upotrebu jezika i druge psihičke procese. Opažanje je psihički proces kojim na osnovu čulnih podataka i drugih sazajnih procesa dobijamo neposredno saznanje o predmetima i pojavama. Proces opažanja započinje delovanjem draži na ljudska čula. Draži su različiti oblici energije (fizičke, hemijske, mehaničke, toplotne i druge), koja deluje kao stimulans na naše čulne organe, izaziva nervno uzbuđenje i provodi se nervnim putevima do kore velikog mozga. Čovek je stalno izložen delovanju velikog broja draži, ali ne reaguje na svaku od njih, već pri tome pravi selekciju među njima. Ali i one draži na koje reaguje, čovek ne prima svaku za sebe pojedinačno ili kao sumu draži, već ih prima i zapaža kao određene celine. Tim celinama on pridaje određeni smisao na osnovu svog iskustva i znanja i doživljava ih kao sasvim određene objekte u svojoj okolini. Opažanje je zbog toga složen psihički proces, koji se sastoji od selekcije između draži koje deluju na naša čula, njihovog organizovanja u celine i tumačenja tih celina.²⁶ Neposredno reagovanje na draži, posredstvom naših čulnih organa, čini osnovu i početak opažanja, a određeni sazajni procesi čine njegovu nadgradnju. Zbog toga se u opštoj psihologiji pravi razlika između oseta i opažaja. Oset je prvi i najjednostavniji psihički fenomen u

---

25 D. Krstić, op. cit., str. 21.

26 N. Rot, op. cit., str. 67.

procesu opažanja, koji predstavlja odraz samo neposrednih karakteristika draži na naša čula. Oset je, dakle, najelementarniji vid saznanja koji se odnosi na psihofizički odnos draži i neposrednog doživljaja prvenstveno posredovanog fiziološkim mehanizmima. Opažaj je složen psihički proces koji obuhvata skup oseta praćenih našim iskustvom i znanjem o predmetu opažanja.²⁷ Tako, na primer, mi možemo imati oset izvesnog zvuka, ali samo onda kada je skup oseta praćen odgovarajućim iskustvom i znanjem o datom predmetu, možemo dobiti celovitu sliku o objektu opažanja. (npr. da zvuk koji smo čuli potiče od sirene automobila, cvrkuta ptice ili školskog zvona).

Stimulus ili draž može da se shvati i kao promena u energiji koja deluje na naš organizam. Ta promena može biti većeg ili manjeg intenziteta. Naša čula ne reaguju na suviše slabe draži. Granica na skali fizičkog kontinuuma koja definiše mesto odakle se doživljava čulni utisak, naziva se apsolutni ili donji prag draži.²⁸ To je najmanja jačina fizičke draži koja može da izazove čulni doživljaj. Ukoliko je apsolutni prag draži manja fizička veličina, utoliko je nervni završetak u čulu osetljiviji, i obrnuto. Postoje značajne individualne razlike u saznoj osetljivosti, pa se kao vrednost apsolutnog praga za pojedine vrste draži i za određeni čulni modalitet koristi statistički prosek dobijen na većem broju ispitanika. I kod iste osobe varira vrednost donjeg praga draži u zavisnosti od raznih fizioloških determinanti (umor, bolest, pospanost, itd, povećavaju prag osetljivosti). Za psihofiziku je naročito važan odnos između razlike u fizičkim dražima i opažanja tih razlika. To je tzv. diferencijalna osetljivost. Najmanja primetna razlika u veličini fizičke draži naziva se diferencijalni prag. Zahvaljujući Veberu mi danas znamo da je uvek isti odnos između draži i priraštaja koji treba dodati da bismo doživeli nov intenzitet draži.²⁹ Fehner je utvrdio da draži moraju rasti geometrijskom progresijom, da bi oseti rasli aritmetičkom.³⁰

Iako je, apstraktno uzev, mehanizam nastanka oseta i opažaja isti kod svih ljudi, postoje neke kategorije lica kod kojih se javljaju izvesne specifičnosti pri opažanju. Tako, na primer, starosna dob, pol i duševno zdravlje jesu faktori koji mogu uticati na tačnost i potpunost opažanja. U tom smislu, može se govoriti i o nekim specifičnostima opažanja kod dece. Pre svega, deca prolaze kroz različite faze bio-psiho-socijalnog razvoja, tako da su i procesi njihovog opažanja u neprekidnom razvoju. Sa usavršavanjem njihovih čulnih organa i njihovi opažaji, po pravilu, dobijaju na kvalitetu.

Dete vrlo rano pokazuje svoje, katkad neobične, posmatračke sposobnosti. Ali, detinja zapažanja, ma koliko pronicljiva, nisu u skladu sa pogledima odraslih.

---

27 I. Kostić, *Kriminalistička psihologija*, Beograd, 1998, str. 61.

28 N. Rot, op. cit., str. 69-70; S. Milošević, *Percepcija, pažnja i motorna aktivnost*, Beograd, 2002, str. 13.

29 S. Milošević, op. cit., str. 14.

30 Vid: S. Hrnjica, *Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti*, Beograd, 2005, str. 239.

Dečja opažanja odlikuju se subjektivnošću, a zasnovana su na afektivnim duševnim stanjima. Dete zapaža stvari ukoliko su one u vezi sa njim i njegovim trenutnim interesima. Detinja zapažanja su promenljiva. Ono što dete jednom zapazi, može mu izmaći pri prvom narednom posmatranju u korist drugih, ranije nezapaženih objekata.

Ona su, dalje, fragmentarna. Dete teško zapaža glavne sastavne delove neke celine. Najpre mu pada u oči ovaj ili onaj sporedni deo. Pri svemu tome, ova zapažanja su uvek sintetička, mada ne u skladu sa Dekartovom metodom, koja nalaže prelaz sa jednostavnog na složeno, sa poznatog na nepoznato. Kad dete posmatra, ono ne polazi od delova da bi shvatilo celinu. Bića i stvari brzo dobijaju individualnost koja im je svojstvena, koja će zadugo ostati nejasna i neodrediva, ali ipak izvesna. Ta individualnost nije ni apstraktna, ni simbolička. Ona je postala konkretna ulazeći u sastav individue jednom od svojih odlika, koja je u detinjim očima najkarakterističnija. Tek kasnije, dete prelazi sa ove subjektivne sinteze na objektivnu analizu i sintezu zasnovanu na razumu.³¹

5. Subjektivni faktori opažanja dece

Na procese opažanja deluje mnoštvo faktora, koji mogu da se klasifikuju na razne načine.³² Mi ćemo za osnov naše klasifikacije uzeti Zvonarevićevu podelu na objektivne i subjektivne faktore. Među objektivne faktore spadaju karakteristike objekta opažanja i uslovi pod kojima se vrši opažanje. Subjektivni faktori su vezani za osobenosti lica koje opaža. Kako se mi u ovom radu bavimo samo jednom posebnom kategorijom lica (decom), ograničićemo se na prikazivanje subjektivnih faktora, i to onih kod kojih postoje neke specifičnosti vezane za decu.

5.1. Anatomski faktor i perceptivne sposobnosti dece

Anatomski faktor čini organsku osnovu, a sastoji se od čulnog organa, nervnih puteva i nervnog centra.³³ Razvijenost i ispravnost ovih organa je uslov ispravnosti opažanja. Već je rečeno da se deca nalaze u razvojnoj fazi, koja podrazumeva i stalno usavršavanje ove organske osnove opažanja. Ne zalazeći u medicinski aspekt razvoja čulnih organa dece, ukazaćemo na razvoj njihovih perceptivnih sposobnosti u određenim uzrastima.

---

31 G. Vermejljen, Psihologija deteta i mladića, Beograd, 1941, str. 92. Videti i njegovu podelu razvoja dečjeg posmatranja, sličnu Šternoivoj: stadijum delimičnog zapažanja, stadijum radnje, stadijum odnosa i stadijum objektivne analize (str. 93).

32 Vid: npr. I. Kostić, op.cit., str. 64; M. Zvonarević, Socijalna psihologija, Zagreb, 1989, str. 94; N. Delić, op. cit., str. 32-36.

33 I. Kostić, op. cit., str. 64; N. Delić, op. cit., 35.

5.1.1. Predškolski uzrast

U toku prve godine života razvijaju se *osećaji dodira, ukusa* (koji je u početku neizdiferenciran od mirisa), *bola*, a poboljšavaju se sluh i vid, koji se naglo razvijaju tokom druge godine života. Tokom prve godine razvijaju se i opažaji koji postaju sve potpuniji, tako da dete prepoznaje pojedina lica i predmete. Opažanja trogodišnjeg deteta su više opšta, neraščlanjena, difuzna i labilna. Zato promena samo nekog dela može da izazove neprepoznavanje celine. Dovoljno je da neki rođak promeni odelo, pa da ga dete ne prepozna.³⁴

Opažanje boja kod predškolske dece kvalitativno napreduje iz godine u godinu, i to u dva pravca: u pogledu njihovog neposrednog opažanja i razlikovanja i u pogledu imenovanja boja. Tako, na primer deca od dve – tri godine života donekle uspešno razlikuju četiri osnovne boje putem upoređivanja, a sa nešto manje uspeha i prelazne tonove, koje će već tačnije razlikovati petogodišnjaci. Imenovanje boja je za malo dete teže od njihovog pukog prepoznavanja. Relativnog uspeha u imenovanju osnovnih boja imaće tek četvorogodišnjaci, a u imenovanju prelaznih tonova petogodišnjaci, mada se i oni često zbunjuju.³⁵

Opažanje oblika je sve pravilnije. Dete, postepeno, po pojedinim znacima uspeva da prepoznaje predmete: dvogodišnjaci samo na osnovu taktilnih, a starija deca na osnovu dužih vizuelnih percepcija. Tek postepeno, detetu će biti dovoljan samo letimičan pogled kojim obuhvata neki tipičan znak predmeta, pa da stvori „unutrašnji model“ i tako prepozna predmet s njegovim svojstvima. To ne znači da dete za prepoznavanje predmeta koristi iste tipične znake kao odrasli. Njegov izbor je proizvoljan. Na mlađem predškolskom uzrastu, oblik je tesno povezan sa predmetom, a razdvajaju ih tek starija predškolska deca. Tako, na primer mlađe predškolsko dete će za nacrtani krug reći da je lopta, a starije predškolsko dete će za nacrtani krug reći da je kao lopta. Utvrđeno je da u opažanju četvorogodišnjaka pre dolazi do izražaja boja nego oblik, za razliku od petogodišnjaka.³⁶

Opažanje prostora. Malo dete vizuelno razlikuje prostorne odnose pomoću mišićnih osećaja koji nastaju pri akomodaciji, konvergenciji, pri pomeranju očiju kad razgleda predmet ili kad očima prati predmet koji se pomera. Pomoću tih pokreta (gore, dole, levo, desno), ono dobija osećajne utiske po kojima se upravlja pri razlikovanju gore, dole, levo, desno. Dete se najpre orijentiše na sopstvenom telu, pri čemu prvo mesto zauzima desna ruka. Posle toga, orijentaciju prenosi na druge odnose u prostoru. Prostorna orijentacija, stečena na osnovu upravljanja prema predmetima, prenosi se i na udaljene predmete. Tu ima teškoća. Tako, na primer, četvorogodišnje dete misli da je brdo čas veće (kad mu je bliže),

---

34 D. Đorđević, op. cit., str. 75.

35 V. Smiljanić, I. Toličić, op. cit., str. 100.

36 Ibidem, str. 102.

čas manje (kad mu je dalje). Predškolsko dete subjektivno prima prostorne odnose, precenjajući ili potcenjujući razdaljinu i različite razdaljine ne ume da udruži u jedinstven prostorni sistem.³⁷ Do pojmova dugačko – kratko, debelo – tanko, dete dolazi sa dve i po do tri godine. Ono može da oceni veličinu predmeta i da se snalazi u manjem prostranstvu. Oko četvrtе godine razlikuje visoko i nisko, široko i usko, a posle pete godine plitko – duboko.

Opažanje zvuka. Oštrina tonskog sluha deteta vremenom raste: kod predškolske dece je manja nego kod odraslih. Istraživanja pokazuju da se govorni ili fonetični sluh kod dece razvija vrlo rano (pri kraju prve godine) i već pri kraju treće godine znatno napreduje. Dete već razlikuje sve glasove maternjeg jezika, razume govor i aktivno se njime služi. Muzikalni sluh se razvija kasnije. Deca do pete godine imaju teškoća u razlikovanju visine tonova, a posle pete godine ne samo da razlikuju da li su zvuci isti ili različiti, već mogu da kažu i koji je ton viši a koji niži.

Opažanje vremena detetu pričinjava teškoće. Ne znajući da proceni trajanje sopstvene aktivnosti, ne snalazi se ni u vremenskim relacijama. Prijatnu aktivnost doživljava kao kratkotrajnu. Bolje se snalazi danju nego noću. Među danima, dete najpre razlikuje onaj kad su svi u kući zajedno i ne rade, a tek starija predškolska deca razlikuju i druge dane u nedelji. četvorogodišnjak još uvek meša sutra i juče. Dete najpre shvata sadašnjost (do druge godine), zatim budućnost (posle druge godine), pa tek onda prošlost (posle treće godine). Dete od četiri godine počinje da shvata šta su to čas i minut i koliko oni traju. Ono može da shvati i pojam godišnjih doba (zima – hladno; leto – toplo). Po navršenoj petoj godini, dete ima jasan pojam o godišnjim dobima, zna imena dana u nedelji, ponekad i imena meseci u godini.³⁸

Opažanje kvantitativnih odnosa. Razumevanje brojeva i njihovih odnosa zasniva se na pravilnom shvatanju kvantitativnih odnosa. Kod četvorogodišnje i petogodišnje dece čest je slučaj da se kvantitativni odnosi ocenjuju isključivo prema opažajnim elementima, što vodi pogreškama.³⁹ Da bi se dete lakše uvelo u svet brojeva, važno je da u shvatanju kvantitativnih odnosa ne ostane dugo na opažajnom nivou.

5.1.2. Školski uzrast

Na ovom uzrastu usavršeni čulni organi potpomažu bolje opažanje. U mlađem školskom periodu oni dostižu potpuni fiziološki razvoj, a dalje razvijanje ide u psihološkom pravcu. Napredak opažanja naročito se ogleda u sposobnosti razlikovanja kvaliteta i oblika predmeta. Školsko dete opaža predmete tako kao da imaju stalnu veličinu, oblik i boju, dok razlikovanje predmeta od strane predškolskog deteta nema sigurniju empirijsku osnovu. Pri sređivanju osećajnih utisaka i

---

37 Ibidem, str. 103.

38 V. Smiljanić, I. Toličić, op. cit., str. 102.

39 Videti primer naveden kod V. Smiljanić, I. Toličić, op. cit., str. 104.

opažanja značajnu ulogu ima dečiji rečnik. Posmatranje školskog početnika je prilično nedovoljno. Dete se još često zadovoljava utiskom celine, delove ne zna da opiše po sećanju, niti da ih nabroji. Sa postepenim učvršćivanjem analitičkog, dete počinje da se pita o pojedinostima koje odrasli uopšte ne zapažaju. To mu donosi mnoga nova saznanja. Oduševljava se za nove predmete u školi, primetna je veća pažnja pri čitanju i traženje značenja novih reči, potraga za nečim novim i nepoznatim. Postaju vidne razlike u opažajnim tipovima: vizuelnim, akustičnim i motoričnim. Dete je sve sposobnije da bude objektivno u posmatranju, da razlikuje stvarni od prividnog sveta, zbog čega neki nazivaju ovaj period „naivnim realizmom“.⁴⁰ Školska deca mogu biti tačni, pažljivi i sadržajni posmatrači, koji instinktivno uvažavaju stvarnost.⁴¹

5.2. Iskustvo

Već je rečeno da opažanje predstavlja složen psihički proces koji obuhvata skup osećaja, kojima se priključuje i iskustvo. Opažanje rezultira iz naizmeničnosti osećaja kao novounesenog čulnog utiska i ranijih čulnih utisaka sačuvanih u našoj svesti.⁴² Iskustvo omogućava licu koje posmatra da na osnovu malog broja znakova prepozna objekt koji opaža. Iskustvo uključuje u opažanje prethodno znanje, čime se osmišljava opaženo. Pri opažanju složenih sadržaja, koji nisu ranije bili sadržani u iskustvu, aktivira se inteligencija. Inteligentnije osobe uspešnije koriste analogiju, uopštavanje i druge misaone procese pri osmišljavanju nepoznatog sklopa draži. Taj bipolarni izvor svakog opažaja (osećaji, iskustvo) ne smeju se izgubiti iz vida naročito kod dece. Svakako da iskustvo ne zavisi samo od starosti čoveka, već i od načina njegovog života, sredine u kojoj živi, vaspitanja, obrazovanja, mogućnosti usvajanja novih saznanja, itd. Ipak, nepobitna je činjenica da deca raspolažu manjim iskustvom od odraslih ljudi. To treba imati u vidu kada se ceni svedočki iskaz deteta.⁴³ U pogledu poznavanja prirode mogu da postoje ogromne razlike između gradske i seoske dece, i to u korist ove poslednje. Tako, na primer sedmogodišnjak koji živi u gradu često ne zna koliko konj ima nogu ili tvrdi da je vrabac veći od vrane.⁴⁴ Isto tako, devojčice, po pravilu bolje poznaju porodične i domaće prilike, a dečaci život prirode i društveni život.

---

40 Videti: V. Smiljanić, I. Toličić, op. cit., str. 105-106.

41 M. Aćimović, Psihologija zločina i suđenja, Beograd, 1987, str. 257.

42 R. Grasberger, Psihologija zločina i suđenja, Sarajevo, 1958, str. 26.

43 O značaju iskustva u procesu opažanja dece videti interesantan primer naveden kod R. Grasbergera, op. cit., str. 49. On navodi da je jedno dete za crni Ford koji mu se približavao izjavio da je đavo. Događaj se desio dvadesetih godina prošlog veka u jednom zabačenom švedskom selu, u kome to dete nikada do tada nije imalo priliku da vidi automobil.

44 J. Veljković, Uvod u mentalnu higijenu i socijalnu psihijatriju, Beograd, Zagreb, 1967, str. 43.

Baš zbog toga što detetu često nedostaje iskustvo, ono se ne može snaći u raznovrsnosti osećaja koje prima iz okoline. Zato deca u početku ne opažaju celinu predmeta, već samo pojedine njegove aspekte. To potvrđuju i Sternova istraživanja. On je pokazivao deci predškolske dobi slike proste sadržine i zahtevao da mu ispričaju šta je na njima predstavljeno.⁴⁵ Na osnovu toga odredio je izvesne stupnjeve opažanja koji odgovaraju njihovoj dobi. Deca od oko godinu i po dana su bila na predmetnom stupnju opažanja. Ona su, posmatrajući sliku imenovala samo predmet. Deca do pune dve godine bila su na stupnju dejstva, tj. ukazivala su šta radi određeni predmet. Deca do pune tri godine bila su na stupnju odnosa, odnosno utvrđivala su vezu ili zavisnost među predmetima. Deca starija od tri godine bila su na stupnju kvaliteta, jer su opisivala osobine i kvalitet predmeta. Dakle, u ranom detinjstvu, dete je nesposobno za sintetički pogled na svet, što se odražava i na karakter njegovog opažanja.

5.3. Pažnja

Na naša čula u svakom trenutku deluje veliki broj draži, ali mi ne registrujemo sve, što je posledica selektivnog karaktera pažnje. Pažnja je usmerenost mentalne aktivnosti na ograničen broj između velikog broja draži.⁴⁶ Dve su glavne odlike pažnje pri opažanju: podešavanje organizma za što bolji prijem draži i veća jasnoća doživljaja onih predmeta na koja je pažnja usmerena. Istraživanja su pokazala da je stepen jasnoće u obrnutoj srazmeri sa brojem predmeta na koje je upravljena pažnja: što je manji broj predmeta, utoliko ih jasnije opažamo. Pažnja kao psihička funkcija ima dva osnovna svojstva: usmerenost (vigilnost) i usredsređenost (tenacitet).⁴⁷ Vigilnost pažnje omogućava brz prenos psihičke energije sa jedne informacije na drugu, a tenacitet omogućava dugo zadržavanje pažnje na određenom objektu. Postoje periodi kada naša pažnja slabi ili se prekida, što znači da u toku dužeg vremenskog perioda ne možemo opažati neki objekat konstantno sa punom pažnjom. Pojava naizmeničnog smenjivanja pune pažnje i oslabljene ili prekinute pažnje naziva se kolebanje pažnje ili fluktuacija pažnje.⁴⁸

Pažnja može biti nenamerna ili spontana i namerna ili hotimična. Činioci koji izazivaju spontanu pažnju su osobine draži: njihova veličina, intenzitet, trajanje i učestalost, kretanje, kontrast i promena, razlika od okolnih draži, itd. Namernu pažnju izazivaju motivacioni faktori: potrebe, interesi, očekivanja, postavljeni zadatak i sl.

Ovde ćemo ukratko ukazati na neke specifičnosti fenomena pažnje kod dece. U najranijem periodu života deteta preovlađuje pasivna pažnja. Pogled dete-

---

45 Navedeno prema J. Veljković, op. cit., str. 42.

46 N. Rot, op. cit., str. 90.

47 N. Delić, op. cit., str. 37.

48 N. Rot, op. cit., str. 92.

ta od dve – tri nedelje luta bez određenog cilja, ali se već počinje zadržavati za trenutak na licu ili na stvari pred njim. Ta spoljna draž izaziva detinju pažnju, mada je još ne može zadržati. Njegova pažnja neprestano prelazi sa predmeta na predmet, povodeći se za spoljnim okolnostima i ne zadržavajući se ni na čemu. Malo pomalo, dete već u toku prve godine postaje sposobno za postojaniju pažnju, koja iziskuje više njegovog ličnog učešća. Dete pred kraj prve godine može da se zadrži u igri oko petnaest minuta, a dete od dve do tri godine i 27 minuta. Trajnost pažnje u drugoj godini iznosi 6,9 minuta, a u trećoj godini 8,9 minuta. Eksperimenti pokazuju da se trajanje pažnje povećava sa starošću predškolskog deteta. Na primer, deca od 5,6 godina do 6,6 godina mogu prosečno da se bave aktivnostima 62,8 minuta, a da im pažnja za to vreme skrene samo 1,6 minuta.⁴⁹ Namerna pažnja preovlađuje tokom prvih sedam godina života. Nju određuju i održavaju ukupni osećaji koji su u vezi sa zadovoljenjem detinjih težnji. Dakle, pobude za pažnju su različite kao i same težnje. Da bi se podstakla detinja pažnja i da bi ona bila trajna i potpuna, potrebni su jaki interesi, koji se konkretizuju u neposrednom zadovoljavanju. Pažnja praćena naporom, kao proizvod vaspitanja i uvežbavanja, razvija se u školskom uzrastu. Pažnja treba da se održava sama sobom, iz pobuda koje nemaju veze sa često neprivlačnim predmetom na koji se obraća.

Navedene karakteristike pažnje kod dece predškolskog i školskog uzrasta treba uzeti u obzir prilikom njihovog svedočenja, i to iz dva razloga. S jedne strane, sam čin saslušanja treba prilagoditi sposobnosti deteta za koncentraciju. Smatra se da saslušanje predškolskog deteta treba da traje do petnaest minuta, a saslušanje školskog deteta do trideset minuta.⁵⁰ Eksperimentalno je utvrđeno da su šestogodišnja i sedmogodišnja deca posle dvadeset minuta saslušanja bila toliko umorna, da više nisu bila u stanju da daju iole vredan iskaz.⁵¹ S druge strane, o obimu i kolebanju dečije pažnje treba voditi računa prilikom ocene verodostojnosti njihovog iskaza i procene realne mogućnosti deteta određenog uzrasta da u toku određenog vremenskog intervala konstantno prati događaj.

5.4. Interesovanja

Interesovanje je pozitivna, i bar u jednom razdoblju dečjeg razvoja, relativno trajnija usmerenost njegove aktivnosti prema određenim stvarima.⁵² Zanimanje za određene stvari subjektivno je povezano sa zadovoljavanjem nekih unutrašnjih potreba i težnji deteta. Interes se može javiti samo onda kada su ispun-

---

49 D. Đorđević, op. cit., str. 90.

50 B. Simonović, Pribavljanje i ocena iskaza pred policijom i na sudu, Kragujevac, 1997, str. 105-106.

51 F. Arntzen, *Psychologie der Zeugenaussage*, Wiesbaden, 1971, str. 26.

52 V. Smiljanić, I. Toličić, op. cit., str. 179.

jeni svi fizički i psihički uslovi za ispoljavanje težnje, a ova se može razviti samo onda kad je uticaj sredine povoljan ili bar ne suviše nepovoljan.

Razni autori pokušavali su da utvrde razvoj interesa kod dece i etape tog razvoja.⁵³ Po Vermejlenu, u prve tri godine života preovlađuju perceptivni, motorni i glosički (govorni) interesi. Perceptivni interesi javljaju se najranije (od rođenja do šestog – osmog meseca). Detinji pokreti nisu dovoljno koordinirani, pa dete ne može da ih iskoristiti u praktične svrhe. Naprotiv, njegovi čulni organi dovoljno su se razvili da mogu da funkcionišu. Tokom tog perioda dete će se gotovo isključivo interesovati za usavršavanje svojih čula i truditi da stekne pojmove o okolnim predmetima.

Motorni interes javlja se čim pokreti postanu koordiniraniji (od šestog meseca do druge godine). Dete nije ravnodušno prema sve većim tekovinama čula. Ali ono u njima ne uživa radi njih samih (kao u prethodnom periodu), već samo ukoliko one mogu da podstaknu njegovu delatnost. Predmeti ga interesuju ukoliko se mogu uzeti u ruke, opipati ili baciti. Hvatanje i hodanje su glavne tekovine ovog perioda.

Glosički interes kulminira između druge i treće godine, ali traje veoma dugo i posle toga. Dete se trudi da uveća svoje govorne tekovine. Reč za njega postaje isto toliko interesantna koliko ranije sam predmet.

U periodu od treće do sedme godine, preovlađuju konkretni interesi. Moglo bi se reći da dete tada živi usred same prirode. Ono se više ne ograničava na primanje utisaka iz spoljnog sveta, koji su mu nametnuti, već slobodno istupa i deluje na taj svet radi postizanja sopstvenih ciljeva. Dete postaje veliki posmatrač i eksperimentator. Ono posmatra, poredi, menja, klasifikuje sve što može dodirnuti, videti, čuti, okušati, omirisati.

Školsko doba odlikuje se simboličkom delatnošću i sticanjem apstraktnih saznanja. Delatnost u igri koja je ispunjavala gotovo ceo prethodni period, odlikovala se težnjom za neposrednim zadovoljstvom. Sada ta delatnost ustupa mesto jednoj višoj delatnosti, zasnovanoj na složenijim osećanjima (samoljublje, težnja za pohvalom) i težnji za više i teže dokučivim zadovoljstvima. Predmete će zameniti simboli i apstrakcije.

Po nekima, baš zbog toga što se za sve zanimaju, deca od sedme do desete godine mogu biti odlični svedoci. Njihovi čulni organi su neistrošeni, a polna razlika ne igra još nikakvu ulogu. Osim toga, oni nemaju razloga za pristrasnost zbog ljubavi, mržnje, častoljublja, koristoljublja i drugih motiva koji mogu postojati kod odraslih svedoka. Dečaci od osme do desete godine su veoma zainteresovani za sve životne aktivnosti. Njih privlači sve što je životno, dinamično, pustolovno, što ima sportsku i tehničku crtu i što traži preduzimljiv duh. Iskaz dečaka ovog uzrasta može biti kvalitetan poput iskaza odraslih ljudi, jer se nedostatak životnog iskust-

---

53 Videti kod G. Vermejlena, op. cit., str. 36.

va i zrelosti rasuđivanja kompenzuje s jačom oštrinom zapažanja i fotografski vernim pamćenjem.⁵⁴

Nešto drugačije stoje stvari kod devojčica od osme do četrnaeste godine. Kod njih se pojavljuju prvi znaci puberteta. Često prisutna egocentričnost i introvertnost mogu pomutiti njihovu sposobnost opažanja, naročito ako se u sve to uplete i mašta.⁵⁵ Zato kod njih može da se javi rizik lažnog iskaza kod krivičnih dela protiv polne slobode. Međutim, ovakvo viđenje ne smemo da apsolutizujemo i nekritički da ga primenjujemo u svakom slučaju.

5.5. Motivi

Motiv se obično određuje kao svesni ili nesvesni povod i podstrek na određenu delatnost.⁵⁶ Preciznije rečeno, motiv je unutrašnji faktor koji podstiče, usmerava, kontroliše i integriše ka ili od cilja usmereno ponašanje.⁵⁷ Podsticaji ponašanja mogu biti vezani za organizam, spoljašnju sredinu i ideju ili nameru. Usmeravanje aktivnosti obuhvata orijentaciju u realnosti, izbor cilja i izbor puta ka cilju ili od cilja. Kontrolni aspekt odnosi se na stalno praćenje aktivnosti i procenu ispravnosti izabranog puta ka cilju, kao i ponovnu procenu privlačnosti cilja. Integrativni aspekt motivacionog procesa odnosi se na objedinjavanje onih dispozicija u ličnosti koje su od značaja za ostvarenje postavljenog cilja.

Motivacija značajno utiče na opažanje. Pre svega, motivacija deluje selektivno, tj. opažamo samo one situacije za koje smo zainteresovani. Osim toga, želje i očekivanja, koji su važni aspekti motivacionog procesa, utiču na način organizovanja draži u celine i na tumačenje opaženog. Motivacija i lična interesovanja prvenstveno deluju usmeravajuće na pažnju. Tako se može desiti da događaje koji nas ne interesuju i ne primetimo, dok događaje koji nas zanimaju pratimo sa povećanom pažnjom. Povećana motivacija često izoštrava naša čula, tako da opažamo i one objekte koje inače ne bismo opazili. Zato je moguće da različita lica na različit način opažaju isti objekat ili događaj. Na primer, dečak i devojčica koji su bili očevici neke saobraćajne nezgode mogu opaziti sasvim različite detalje: dečak koji skuplja sličice automobila, verovatno će obratiti pažnju na model automobila, a devojčica koja inače prati modne trendove, pre će opaziti odeću povredene žene.

---

54 V. Vodinelić, *Kriminalistika*, Beograd, 1987, str. 353.

55 Ibidem.

56 D. Krstić, op. cit., str. 384.

57 Ovu definiciju, kao i njeno objašnjenje preuzeli smo od S. Hrnjice, op. cit., str. 303.

5.6. Emocije

Intelektualni psihički procesi nam omogućavaju da saznamo svet u nama i oko nas. Ali, mi se obično ne zadržavamo na pukom saznanju tog sveta, već ga redovno i doživljavamo na određeni način, odnosno vrednujemo putem osećanja ili emocija. Emocionalnim procesima mi uspostavljamo subjektivan odnos prema stvarima, ljudima, događajima i prema sopstvenim postupcima i zbog toga oni nemaju racionalni karakter, koji je svojstven kognitivnim procesima. Emocije se obično definišu kao promene u stanju aktivnosti organizma, koje se manifestuju na tri načina: karakterističnim fiziološkim promenama u funkcionisanju pojedinih unutrašnjih organa (npr. organa za krvotok, za disanje, za varenje, itd); karakterističnim promenama u pokretima (npr. lica, tela i glasa) i karakterističnom doživljaju prijatnosti ili neprijatnosti.⁵⁸ Već je rečeno da je opažanje tesno vezano za ostale psihičke procese u organizmu, između ostalog, i za emocije. Stoga neki autori definišu opažaj kao složen doživljaj u kome se istovremeno javljaju saznajni, emocionalni i motivacioni faktori.⁵⁹ Smatra se da ne postoji indiferentno stanje ličnosti, čak i onda kada je reč o najbanalnijim opažajima. Zbog toga svako opažanje prati odgovarajući afektivni ton, čiji kvalitet prijatnosti ili neprijatnosti zavisi od toga koliko je opaženo povoljno ili nepovoljno za posmatrača. Osim toga, treba imati u vidu da doživljeni osećaj može izazvati asocijacije u vezi sa nekim ranijim životnim situacijama i samim tim biti emocionalno obojen, u zavisnosti od prošlog iskustva.⁶⁰

U najopštijem smislu, afekt je podsticaj koji pobuđuje osećanja i utiče na njih. Vezan je za duboke, nagonske slojeve ličnosti i odatle utiče na celokupnu osećajnu sferu, a po psihoanalitičkim shvatanjima, osnovni je konstituent emocija.⁶¹ Prodire u sve oblasti ličnosti i vremenski je trajniji od drugih vrsta osećajnosti. Psihološki sadržaj mu je neodređen ili je široko generalizovan. Ovde je reč afekt upotrebljena u širem smislu, tako da se zapravo poklapa sa emocijama,⁶² i istovremeno razlikuje od patološkog afekta. Afekti utiču na sve psihičke funkcije menjajući ih ili usmeravajući u određenom pravcu. Afektivna obojenost opažaja utiče na ispravnost i celovitost opažaja. Prateći emocionalni doživljaj opaženog istovremeno ima i motivacionu vrednost. Po pravilu, opažanje težimo da produžimo ako je praćeno prijatnim emocijama, a da prekinemo ako je praćeni emocionalni ton neprijatan.⁶³ Afektivni ton opažaja može i pozitivno i negativno da utiče na ispravnost opažanja, bez obzira da li je ispunjen prijatnim ili neprijatnim sadržajem. Prijatne

---

58 N. Rot, op. cit., str. 171.

59 S. Hrnjica, Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti, Beograd, 2005, str. 243.

60 R. Milovanović, Policijska psihologija, Beograd, 1988, str. 76.

61 D. Krstić, op. cit., str. 69.

62 Ovde se ne misli na tzv. patološki afekt. Više o njemu videti kod B. Kapamadžije, Ubistvo – psihopatologija i sudska psihijatrija, Novi Sad, 1981, str. 28-42.

63 S. Hrnjica, op. cit., str. 243.

emocije umerenog intenziteta, po pravilu, pozitivno utiču na opažanje, jer usmeravaju našu pažnju u tom pravcu. S druge strane, intenzivna emocionalna stanja, bilo prijatna, bilo neprijatna, mogu da blokiraju našu pažnju i dovedu do pogrešnog opažanja.⁶⁴ Ukoliko se radi o deci koje su žrtve krivičnog dela, redovno preovlađuju intenzivne neprijatne emocije (strah, bes, ljutnja, itd), što treba imati u vidu kada se razmatraju njihove perceptivne sposobnosti. Tako, na primer, strah je česta neprijatna emocija kod dece, koju u prvim godinama života izazivaju nove i neobične stvari, lica i situacije. Pri tome veliku ulogu imaju neočekivanost i efekat iznenađenja. Dok je u početku strah reakcija na konkretne stvari i lica, od šeste godine strah izazivaju nerealna, izmišljena bića i situacije (veštice, Baba Roga, mrak i sl.). Svakako da deca mogu da se plaše i onih stvari koje izazivaju strah i kod nekih odraslih ljudi: psa, zmije, vode, lifta, bolesti, itd. Neke vrste strahova deca stižu učenjem – uslovljavanjem ili prenošenjem sa drugih lica.

Što je dete starije, kod njega uočavamo veći broj emocija, koje se javljaju po određenom redosledu (npr. gnev, strah, ljubomora). Istraživanja pokazuju da kod novorođenčeta postoji samo jedna neizdiferencirana emocija – opšta uzbuđenost, iz koje se do trećeg meseca, razvijaju najpre uznemirenost kao negativna emocija, a potom zadovoljstvo kao pozitivna emocija. Između trećeg i šestog meseca iz negativnog stabla izdvajaju se gnev, gađenje i strah. Od šestog do dvanaestog meseca, iz pozitivnog stabla izdvajaju se oduševljenje i naklonost prema odraslima. Od dvanestog do osamnaestog meseca razvijaju se naklonost za decu i ljubomora, a od osamnaestog do dvadesetčetvrtog meseca radost.⁶⁵ Na razvoj emocija utiču sazrevanje i učenje.

Dečije emocije se razlikuju od emocija odraslih po načinu njihovog izražavanja, učestalosti i dužini trajanja. Dečije emocije su površne i lako se otkrivaju, česte su ali kratkotrajne. Zbog njihovog brzog smenjivanja misli se da su deca nesposobna za duboka osećanja. No, dečije emocije su, uprkos svemu, snažne.⁶⁶ Ako bismo emocionalnost shvatili kao karakteristiku ličnosti, rekli bismo da ona predstavlja jači ili slabiji stepen subjektivne osetljivosti na promene.⁶⁷ Deca očigledno spadaju u grupu emocionalno preosetljivih lica, jer se lako uzbude na neznatan unutrašnji ili spoljni podsticaj (zaplaču, naljute se, uplaše, obraduju...), što može negativno da utiče na opažanje.

5.7. Sugestija i sugestibilnost

Pod sugestijom se podrazumeva preuzimanje ideja koje nisu ponikle u samom subjektu već im je poreklo izvan subjekta, ali ih on prihvata kao da su nje-

---

64 Tako i I. Kostić, op. cit., str. 64.

65 V. Smiljanić, I. Toličić, op. cit., str. 67; S. Hrnjica, op. cit., str. 295.

66 V. Smiljanić, I. Toličić, op. cit., str. 67.

67 S. Hrnjica, op. cit., str. 286.

gove, svesno ili nesvesno zanemarujući saznanje o njihovim izvorima.⁶⁸ U osnovi sugestije stoji nekritičan odnos prema idejama, odsustvo svojih i prihvatanje spoljnjih ideja. Pravoj sugestiji nisu potrebna obrazložena objašnjenja. Ona prodire u duh, iskorišćujući njegove slabosti i preplavljuje sav naš psihizam. Ona, dakle, nema nikakve veze sa obrazloženim uverenjem, niti sa svesno prihvaćenim uveravanjem.

Od sugestije treba razlikovati sugestibilnost. Sugestija se odnosi na svojstva koja ima stimulans, a sugestibilnost na svojstva lica od kojeg se očekuje odgovor.⁶⁹ Dakle, sugestija ima potencijal da izazove reakciju, a da li će do nje zaista i doći, zavisi, između ostalog, i od stepena sugestibilnosti lica koje daje iskaz. Sugestibilnost u najopštijem smislu izražava određen stepen podložnosti sugestiji. Sugestibilnost je osobita sklonost duha da sa manjom ili većom lakoćom prima neki strani uticaj, ne podvrgavajući ga pri tom razmišljanju i ličnoj kritici.⁷⁰ Danas dominira stav da se ne može definisati sugestibilna ličnost u terminima celovite tipične strukture.⁷¹ Ipak, nije sporno da je sugestibilnost delom uslovljena nekim crtama ličnosti, kao što su autoritarnost, kriza identiteta, nerešeni odnosi sa roditeljima, itd. Sugestibilnost može biti posledica: neobično bujne mašte, pod čijim se uticajem primaju kao istinita najmanje istinita tvrđenja (mitomanija). Nju može uzrokovati i nedovoljno razvijena inteligencija, zbog čega pojedinac nije u stanju da razlikuje i da odabira. Sugestibilnosti može doprineti i suviše živa afektivnost, koja ometa smišljenu kontrolu (hiperemotivni).⁷² Kod dece se često stiču sva tri ova uticaja i prouzrokuju sugestibilnost, koja je utoliko jača ukoliko je dete manje.

Bine razlikuje dve vrste sugestibilnosti: onu koja se javlja pod uticajem ideja vodilja (predrasude, tradicije) i svojstvena je odraslima, i one koja se javlja pod uticajem moralnog dejstva a svojstvena je svakom uzrastu.

Većina psihologa je saglasna u tome da se sugestibilnost umanjuje sa godinama. Po Sternu, ona bi u petnaestoj godini bila za polovinu slabija nego u sedmoj godini. U dobu puberteta, međutim, izgleda da se sugestibilnost povećava. Po Jungu, dete je podložnije sugestiji nego žena, a ova joj je podložnija nego muškarac, dok joj se dečak lakše odupire ukoliko je stariji, nego devojčica.⁷³ S obzirom na ovu odliku dečje psihe, deca se neretko smatraju najopasnijim od svih svedoka.⁷⁴ Sugestibilnost naročito dolazi do izražaja ako se detetu, zbog nepovezanosti nje-

---

68 D. Krstić, op. cit., str. 645.

69 N. Delić, op. cit., str. 97.

70 G. Vermeylen, op. cit., 151.

71 D. Krstić, op. cit., str. 645.

72 G. Vermeylen, op. cit., str. 152.

73 Ibidem, str. 152.

74 Vajpli, naveden prema Z. Milovanović, Starosna dob svedoka kao element za ocenu dokazne vrednosti prepoznavanja u krivičnom postupku, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu 1-3/1986, str. 124.

gove priče, moraju postavljati dodatna pitanja. Dete po pravilu ne shvata apstraktna pitanja, a sa svakom konkretizacijom raste opasnost od sugestije.⁷⁵

6. Shvatanja o verodostojnosti dečijeg iskaza

Shvatanja o verodostojnosti dečjeg iskaza, pa time i o (ne)mogućnosti pojavljivanja dece u krivičnom postupku u svojstvu svedoka, vremenom su se menjala. Prvobitni apriorni optimistički stav zahvaljujući principu „Ex ore puerorum veritas“ („Iz dečjih usta samo istina“), prouzrokovao je niz sudskih zabluda pridaivanjem neograničenog poverenja dečjem iskazu. Dvadesetih godina prošlog veka, taj stav ustupio je mesto suprotnom, pesimističkom stavu („Iz dečjih usta samo laž“).⁷⁶ Ovaj poslednji stav bio je uslovljen razvojem dečje i sudske psihologije, a sledila su ga i neka zakonodavstva, koja su zabranjivala uzimanje iskaza od dece ispod sedam godina.⁷⁷ Tek će eksperimentalna ispitivanja početkom prošlog veka pokazati neodrživost oba ekstremna stava i ukazati na potrebu rešavanja pitanja verodostojnosti dečje svedodžbe od slučaja do slučaja. Drugim rečima, ukazaće se na neophodnost individualnog pristupa problemu, uz nešto veću opreznost i kritičnost nego inače. Interesantno je da je otac kriminalistike i sudske psihologije, Hans Gross, od početka zauzima suprotno gledište. On ne tvrdi u kom su dobu svedoci najpouzdaniji, a u kom najnepouzdaniji. Po njemu, postoje pouzdani i nepouzdanici iskazi dece, kao što postoje pouzdani i nepouzdanici iskazi odraslih. Ako je tačno da su dečiji iskazi ponekad ili često nepouzdanici, ne bi ih zbog toga trebalo zabranjivati, kao što nam ne pada na pamet da to učinimo ni kod odraslih, zbog učešća među njima jednog broja neverodostojnih. Štaviše, odsustvo kod dece određenih okolnosti, kao što su ljubav i mržnja, častoljublje, religioznost, zanimanje, socijalni status, posedovanje novca, ambicije, daje im prednost i može ih činiti boljim svedocima od odraslih. Deca su osim toga, iskrenija i poštenija od odraslih, dobri su posmatrači i manje su uplivisani interesima. U tom smislu, deca (posebno dečaci) od sedme do devete godine života mogu biti najbolji svedoci, pod pretpostavkom da su vešto i obazrivo saslušani od iskusnog lica sa dobrim poznavanjem psihologije. No, po njemu, devojčice iste dobi često predstavljaju nepouzdanog, katkad i opasnog svedoka. Odreći se dece kao svedoka, često bi značilo odreći se utvrđivanja postojanja krivičnog dela i sankcionisanja njegovog učinioca. Prema Grossu,

---

75 M. Aćimović, Psihologija zločina i suđenja, Beograd, 1987, str. 257.

76 Tako su Stern, Marbe, Döring, Lipmann, Schneikert bili krajnji pesimisti (navedeno prema V. Vodinečić, Saslušavanje djece i mladeži, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 1969-1970, str. 105).

77 Ž. Aleksić, Kriminalistika, Beograd, 1982, str. 307. D. Putnik, Sudska psihologija, Beograd, 1962, str. 136. Prema švajcarskom pravu, deca ispod petnaest godina po pravilu se ne saslušavaju kao svedoci, već samo kao lica koja daju obaveštenja (Auskunfpersonen). Videti član 173. stav 2. Vorentwurf zu einer Schweizerischen Strafprozessordnung, Bern, 2001.

najvažnije su okolnosti pod kojima je dete odraslo, a inteligencija je na drugom mestu. Za svedočenje nije toliko bitna razlika između „pametne i bedaste dece“, koliko razlika između „praktične i nepraktične dece“. Praktično dete će mnogo toga videti, što nepraktično i ne primeti. Naravno, utoliko bolje, ukoliko je dete i darovito, ali „i najnedarovitije praktično dete je kao svedok više vredno nego najdarovitije nepraktično“.⁷⁸

Seelig smatra da u svakom pojedinom slučaju treba ispitati da li postoji neki od tri izvora grešaka (sugestibilnost, mašta, svrsishodna laž), pa ukoliko se oni mogu isključiti, a predmet spada u krug shvatanja i interesovanja deteta, iskaz je upotrebljiv u sudskom dokaznom postupku.⁷⁹ Hellwig je nešto kritičniji. On nije saglasan sa Grossovim uzdizanjem sedmogodišnjaka kao najboljih svedoka, i smatra da se samo na osnovu iskaza dece nikada ne bi trebala temeljiti presuda. Ipak, on ne isključuje mogućnost da deca budu korisni svedoci, samo njihove iskaze treba primati sa naročitom oprežnošću.⁸⁰ Još je skeptičniji Vermeulen,⁸¹ pa i Bayer: „Ni djeca ni starci nisu, uopšte uzevši, svedoci dostojni poverenja. Od sedme do osamnaeste godine broj podataka o kojima su dobiveni ispravni iskazi podvostručuje se. Ipak, tačnost svjedočanstava (odnos između ukupnog broja posvjedočenih i istinitih podataka i broja svjedočanstava danih sa sigurnošću) povećava se kroz to razdoblje samo za 20%.“⁸² Da pomenemo, najzad, i Södermana: „Deca su uopšte dobri svedoci kada se sa njima pažljivo postupa. Oni su zainteresovani posmatrači, naročito dečaci od desete do petnaeste godine po pitanjima u vezi sa prirodnim fenomenima, i devojčice od dvanaeste do petnaeste godine po ličnim i intimnim događajima u njihovoj sredini. Donedavno se verovalo da su deca uopšte vrlo sugestibilna. Moderna psihologija svedoka je, međutim, dokazala da deca reaguju vrlo individualno na sugestije“.⁸³

Rezultati devetnaestogodišnjeg sistematskog istraživanja jednog instituta za sudsku psihologiju u SR Nemačkoj pokazali su da je više od polovine normalno psihički razvijene dece sposobno za davanje iskaza pred sudom već u šestoj godini starosti.⁸⁴ To potvrđuju i pojedinačni slučajevi, od kojih su naročito interesantni oni kod kojih se radi o veoma maloj deci. U literaturi se često iznose primeri navedeni kod Plauta: na osnovu jednog iskaza troipogodišnje devojčice, utvrđeno je da se radi

---

78 H. Gross, Höppler, Handbuch für Untersuchungsrichter, München, 1922, str. 122. H. Gross, Kriminalna psihologija, Beograd, str. 526, 530.

79 E. Seelig, Udžbenik kriminologije II, Beograd, 1959, str. 398.

80 A. Hellwig, Moderne Kriminalistik, Leipzig, 1914, str. 57.

81 G. Vermeulen, op. cit., str. 156.

82 V. Bayer: „Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga druga“, Zagreb, 1978, str. 179.

83 Söderman, O., Connell, Modern criminal investigation, New York, 1951, str. 34.

84 Z. Roso, Specifičnosti informativnog razgovora s djecom i maloljetnicima, Priručnik za stručno obrazovanje radnika unutrašnjih poslova, 2/1983, str. 181.

o samoubistvu njene majke, pa je oslobođen od optužbe za ubistvo žene njen suprug, odnosno otac deteta.⁸⁵ Još je ilustrativniji i poznatiji slučaj četvorogodišnjeg dečaka, na osnovu čijeg je iscrpnog i vernog opisa događaja i izgleda lica delinkventa, rasvetljeno jedno ubistvo i postignuto priznanje učinioca. Primer je zanimljiv, jer je dečak prepoznao ubicu svoje majke iako je u toku događaja bio pretučen i bačen u uago jedne šupe, i uprkos činjenici što je krivac promenio odeću i obrijao brkove. Međutim, njegove starije sestre od devet i jedanaest godina nisu mogle da ga prepoznaju.⁸⁶

Sreću se i mišljenja o samo informativnom značaju iskaza dece od tri do šest godina, o češćoj upotrebi kao dokaza iskaza dece od šest do deset godina, i o potrebi detaljne kontrole iskaza dece starije od deset godina, uz neprekidno učešće dečjeg psihologa.⁸⁷

Jedan od najstarijih slučajeva svedočenja dece zabeležen je u švedskom procesu protiv veštica 1669. godine. Primer je u isti mah zanimljiv, stravičan i čudan, jer u Švedskoj do tada nije bilo masovnih progona veštica zasnovanih na vladajućem evropskom pojmu čarobnjaštva. Te godine je u mestima Mora i Elfdale obolela masa dece od nepoznate bolesti. Prilikom istraživanja uzroka, ta deca su pričala o čudnom dvorcu Blakulli, u koji su ih noću veštice prenosile na sabat, gde ih je đavo tukao, od čega su i obolela. Istražna komisija uhapsila je mnogo lica i trista dece, koja su navodila konkretne žene kao veštice, i za vreme istrage u njihovom prisustvu ponavljala svoje iskaze. Uzaludne su bile tvrdnje roditelja da su im deca kritičnih noći, kao i uvek, spavala kod kuće u svojim krevetima. Okrivljenici su podvrgnuti torturi i na osnovu priznanja osuđeni. Tako je 84 odrasla lica i petnaestoro dece spaljeno na lomači, 128 dece su svake sedmice jednom šibali pred crkvom tokom cele godine, a dvadesetoro najmanje dece samo tri dana uzastopce.⁸⁸ Svetovni pravници su se u početku protivili da na osnovu iskaza dece započnu postupak, no na njih je izvršen odlučujući pritisak sveštenika, tvrdnjom da deca ne mogu lagati jer iz njih govori Duh sveti.⁸⁹

---

85 Navedeno prema K. Peters, *Strafprozess*, Karlsruhe, 1952, str. 300. Isti primer navodi i D. Putnik: „Sudska psihologija“. Beograd, 1962, str. 136 (ali, pozivajući se na Sterna).

86 Navedeno prema K. Petersu, op. cit., str. 300; D. Putniku, op. cit., str. 136 i Ž. Aleksiću, op. cit., str. 307.

87 Tako, na primer, O. Hara, Jusevic, Horoszovski, Baley, Undeutsch i drugi, navedeni prema Ž. Aleksiću, op. cit., str. 307 i prema Z. Rosu, op. cit., str. 182.

88 Tek će sto godina kasnije Beccaria ustati protiv „gvođenog aksioma najokrutnije gluposti“, koji glasi: „Kod najstrašnijih zločina, tj. kod najneverovatnijih, dovoljne su i najmanje sumnje i dozvoljeno je sucu da ide i preko zakona“, suprotstavljajući mu tvrdnju da je „vjerodostojnost svjedoka manja što je zločin strašniji ili što je nevjerojatniji, kao na primer kad bi svjedočio o posljedicama čarolija ili o bezrazložnoj okrutnosti“ (C. Beccaria, *O zločinima i kaznama*, Split, 1984, str. 84.)

89 Navedeno prema V. Bayer, *Ugovor s đavlom*, Zagreb, 1982, str. 172.

7. Zaključna razmatranja

Sagledavanje psihičkog života deteta u kontekstu njegove svedočke dužnosti potrebno je iz dva razloga. Prvo, deca se nalaze u posebno osetljivoj dobi i treba im obezbediti takav tretman u bilo kom pravnom postupku, koji neće proizvoditi štetne posledice po njihov psihosocijalni razvoj. Zbog toga ne treba da čudi što mnogi međunarodni, kao i ustavni dokumenti proklamuju pravo na posebnu zaštitu te kategorije lica. To obavezuje nacionalne države da prilikom donošenja i primene zakona u različitim oblastima društvenih odnosa obezbede fizički, mentalni, moralni i socijalni razvoj dece na zdrav i normalan način i u uslovima slobode i dostojanstva. Principom najboljeg interesa deteta treba da se rukovode stvaraoci i primenjivači prava i kada je reč o saslušanju dece kao oštećenih i svedoka u krivičnom postupku. Zato savremeni zakoni poznaju čitav skup mera za zaštitu dece kao oštećenih i svedoka u krivičnom postupku, koje su upravljene na suzbijanje njihove sekundarne viktimizacije.⁹⁰ Pod direktnom sekundarnom viktimizacijom podrazumeva se nesenzitivni tretman od strane policije, ponovljeno i nesenzitivno ispitivanje, nedovoljna zaštita od neprimerenog publiciteta i nedovoljna zaštita od zastrašivanja i osvete.⁹¹ Dakle, organi krivičnog pravosuđa prilikom saslušavanja dece kao oštećenih i svedoka treba da izbegavaju one radnje koje bi mogle naškoditi psihi deteta i da pribegavaju onim tehnikama kojima se bez štetnih posledica po razvoj deteta može dobiti njegov svedočki iskaz. Sa druge strane, poseban režim saslušavanja takvih lica je istovremeno i u interesu krivičnog pravosuđa, jer treba da je u funkciji poboljšanja kvaliteta svedočkog iskaza, kako bi on bio što spontaniji, potpuniji, koherentniji, sigurniji... Poznavanje funkcionisanja psihičkog aparata deteta je važno i za pravilnu ocenu svedočkog iskaza deteta. Ako se dobro poznaju specifičnosti i osnovne zakonitosti razvoja psihičkih procesa i psihičkih svojstava dece, koji su od značaja za davanje iskaza, biće znatno olakšan posao suda prilikom otkrivanja eventualnih pogrešnih ili lažnih iskaza takvih svedoka.

Danas preovlađuje mišljenje da je zbog osobenosti psiho-fizičkog razvoja dece u proseku, rizik dobijanja neistinitih iskaza unekoliko veći nego kod odraslih, ali da zbog toga decu kao svedoke ne treba isključivati iz dokaznog sistema, jer ona mogu biti i dragocen izvor saznanja i jer bi suprotno rešenje onemogućilo razobličjenje izvesnog broja učinilaca krivičnih dela. Danas se smatra da po pitanju verodostojnosti dečijeg iskaza ne treba zauzimati nikakve apriorne stavove: dečiji iskaz valja ceniti za svaki slučaj posebno, pri čemu treba biti nešto oprezniji i kritičniji nego inače.

---

90 Sažet pregled tih mera videti u knjizi S. Brkić, *Zaštita svedoka u krivičnom postupku*, Novi Sad, 2005, str. 135-173.

91 Vid. Preporuku Komiteta ministara Saveta Evrope R (85) 11 o položaju žrtava u okviru krivičnog prava i postupka iz 1985. godine.

Snežana Brkić, Ph. D., Full Professor
Faculty of Law Novi Sad

PERCEPTIONS SPECIALITY OF CHILDREN WITNESS

Witnesses are important and very frequent sources of evidence in criminal trial. The correct estimate the credibility of witnesses is of great significance. Therefore the judge must obtain some psychological knowledge. He must know some essential things about psychological processes and psychological features which are in relation to witness testimony. The Author brings into focus only one psychological process – perception and only one category of witness – children. There are notions of sensations and perceptions and some characteristics of children perception. The author analyzes the subjective factors of perception with some specific features in qualitative or quantitative sense: anatomical factors, experience, attention, interests, motivation, emotions, suggestion and suggestibility.

Key words: *witness, child, perception, statement, credibility, subjective factors of perception, psychology.*